

УДК: 332:122(477)

**ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМКІВ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ**

Раківненко О.Г., аспірант

Полтавська державна аграрна академія

В статті аналізуються основні тенденції соціально-економічного розвитку сільських територій та обґрунтовуються напрямки досягнення збалансованого розвитку села.

The paper analyzes the main trends in socio-economic development of rural areas and justified towards sustainable rural development

Постановка проблеми. Досягнути збалансованого соціально-економічного розвитку України можна лише за умови комплексного розвитку сільських територій. Сучасний стан розвитку сільських територій досяг загрозливого рівня: найгострішими проблемами на селі залишаються відсутність мотивації до праці, високий рівень безробіття, бідність сільського населення, трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, припинення оновлення матеріальної бази, поглиблення соціально-демографічної ситуації, наростання темпів обезлюднення сіл.

Поряд з цим, стабілізація та розвиток крупного аграрного бізнесу, в останні роки, визначають необхідність пошуку ефективних механізмів збалансованого розвитку виробничої та соціальної сфери сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність даного питання його дослідженням займалися ряд зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед яких можна виділити таких, як С.О. Гудзинський, О.Ю. Єрмаков, М.Й. Малік, В.П. Славов, К.І. Якуба та інші.

Постановка завдання. Динамічні зміни, що відбуваються в економіці та соціальній сфері сільських територій, потребують більш детального вивчення, тому метою даної публікації є визначення соціально-економічних проблем та перспектив збалансованого розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою складовою розвитку аграрного сектору економіки України є комплексний розвиток сільських територій, спрямований на стабільне забезпечення збалансованого поліпшення умов праці та проживання населення, збереження селянина як носія моральності й національної культури. Особливої актуальності, в останні роки, набувають проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій, тому уряд схвалив Концепцію Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р. Відповідне рішення прийняте на засіданні Кабінету Міністрів 3 лютого 2010 р. Метою даної програми є – забезпечення сталого розвитку сільських територій, підвищення рівня життя сільського населення, охорона навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва [1].

Системні кризові явища, занепад сільських територій призводять до

зниження рівня соціально-економічного розвитку країни. Без розвитку територій держава є безперспективною. Аграрний сектор поступово перетворюється у незручний придаток для економіки держави [2, с. 3].

В науковій літературі використовуються різні категорії: «сільське поселення», «сільська територія», «сільська місцевість», сільські населені пункти та ін. Як зазначає у своєму дослідженні Л.Лисенко за умови принципової близькості вказаних територіальних формувань (переважання сільськогосподарської діяльності, специфіка умов життєдіяльності та ін.) узагальнюючою категорією можна вважати сільські території, з усіма їх особливостями, відмінностями та реальними умовами управління [3].

Вітчизняні науковці розглядаючи категорію «сільські території», дають власні визначення, зокрема сільська територія – це:

– регіонально-територіальне утворення зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природні, трудові, матеріальні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою створення сукупного суспільного продукту території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [4, с. 69];

– адміністративні територіальні одиниці незалежно від їх розміру (хутір, село, сільська рада, район тощо) з наявним населенням, природно-економічним і соціальним потенціалом та відповідними органами управління соціально-економічним розвитком цих населених пунктів, а територіально просторове розміщення їх сукупного ресурсного потенціалу можна вважати сільськими територіями [5, с. 74];

– історично сформована в історично визначених межах системна сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну (село, район) і територіально-функціональну приналежність (виробництво, переробка, реалізація) сільськогосподарської продукції [6, с. 53].

Отже, сільська територія у нашому розумінні - це складна і багатофункціональна соціально-економічна і виробничо-господарська система, що характеризується сукупністю властивих кожній з них особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена; чисельністю проживаючих і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей; обсягами і структурою виробництва; розвитком соціальної і виробничої інфраструктури; формою зайнятості проживаючих на ній та іншими рисами.

За визначенням світової організації ЮСН сталий розвиток означає досягнення якості (стандартів) життя, які можуть зберігатися тривалий час і відповідають соціальним стандартам, при яких задовольняються культурні, матеріальні та духовні потреби; економічно життєздатні, з витратами, що не перевищують доходів; екологічно стійкі, оскільки зберігають тривалий період життєздатність підтримуваних суспільством екосистем.

Прагнення України до інтеграції в Європейське співтовариство потребує невідкладного коригування та виправлення ситуації, що склалася на селі, та найшвидшого обґрунтування заходів у сфері розвитку сільських територій. Розвиток сільського господарства необхідно розглядати як органічну складо-

ву розвитку сільських територій. Завдяки багатофункціональному характеру кожна функція сільських територій може бути розглянута у системному взаємозв'язку з іншими функціями в контексті реалізації єдиної стратегії державного розвитку (рис. 1.).

Рис. 1. Основні проблеми та чинники розвитку сільських територій

Основною проблемою, що перешкоджає збалансованому розвитку сільських територій України є, на нашу думку те, що виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка не забезпечують потреби населення в якісних продуктах харчування, при цьому соціальна сфера села продовжує занепадати. Найгострішими проблемами залишаються відсутність економічного інтересу жити й працювати в сільській місцевості, мотивації до праці, безробіття, трудова міграція і руйнування соціальної інфраструктури. Сільські населені пункти поступово обезлюднюються та припиняють своє функціонування.

Сьогодні в сільській місцевості майже повністю призупинилося будівництво доріг із твердим покриттям, об'єктів інженерного облаштування, житла, об'єктів комунально-побутового й соціально-культурного призначення. Погіршується техногенно-екологічна безпека, зростає кількість неорганізованих побутових звалищ, промислових та інших відходів.

Деградація сільських територій підриває основи подальшого розвитку не лише аграрного сектора, але й через загрозу продовольчої безпеки – суспільства. Серед ключових факторів сталого розвитку сільських територій одне із провідних місць займає гармонізація соціальних, економічних та екологічних складових відповідно до інституціонального середовища.

Соціальний фактор визначається як домінуючий у формуванні оновленого сільського середовища, а економічна складова повинна розглядатися як інструмент досягнення поставлених цільових орієнтирів розвитку сільських територій та аграрної сфери. Однією з проблем сучасного стану сільських територій є відсутність соціальних стандартів і норм проживання та праці сіль-

ського населення.

Сільська складова соціальної політики також пов'язана з необхідністю подолати низький рівень доступу сільського населення до базових послуг (якісна освіта, охорона здоров'я, культура, інформація тощо). Розв'язання проблеми, з одного боку вимагає подолати занепад і вдосконалити сільську інфраструктуру, з іншого – слід подолати й вузьке розуміння відомчої ефективності функціонування галузей соціальної сфери, яке спонукає керівників усіх рівнів до концентрації обслуговування та оптимізації мережі, тобто запровадження новітніх форм обслуговування, які враховують особливості сільського розселення.

Надзвичайної гостроти нині набули екологічні проблеми розвитку національного АПК, використання земельних, водних і лісових ресурсів. Разом сільське і лісове господарство мають активний і негативний антропогенний вплив майже на 80% загальної території України.

Земельні ресурси є первинним фактором виробництва, фундаментом економіки. Проблемами техногенної й екологічної безпеки, є тенденції щодо деградації ґрунтового покриву, зокрема забруднення, ерозія, втрата ґрунтами гумусу, наростаючий елемент живлення тощо. Основними причинами погіршення екологічної ситуації є відсутність прогресивних технологій, недотримання науково обґрунтованих сівозмін, перевага монокультури в деяких агропідприємствах, особливо просапних культур; низькі норми внесення органічних добрив і пестицидів; значне поширення ерозійних процесів; збільшення площ кислих, засолених, техногенно забруднених земель через призупинення робіт із вапнуванням та гіпсуванням ґрунтів.

Проблема економіки аграрної сфери в основному пов'язана з ефективністю використання продуктивного потенціалу сільськогосподарських земель. Ряд досліджень доводять, що продуктивний потенціал земель України, за обов'язкової умови його просторового відтворення, є дуже високим, що відкриває широкі можливості нарощування врожаїв сільськогосподарських культур. Здійснення ринкової трансформації економіки передбачає створення в структурі механізмів її забезпечення ефективніших форм землекористування та організації сільськогосподарського виробництва. Важкість цього завдання посилюється низкою обставин, переплетінням об'єктивних і суб'єктивних чинників, які визначають спрямованість та динамізм змін у галузі землекористування. Розвиток сільської території, а саме економічна її складова пов'язана з реформуванням земельних відносин і статусом землі. Важливою ознакою сільських територій є багатофункціональність, яка передбачає комплексний підхід до їх дослідження.

Для збереження сільських поселень, які занепадають, необхідно розв'язати проблему зміцнення економічної бази сільських поселень через підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, поглиблення його спеціалізації та посилення комплексності розвитку, запровадження новітніх біотехнологій і засобів захисту рослин, створення нових робочих місць [2, с. 8].

Роль сільської місцевості для суспільства зростає по мірі актуалізації

охорони навколишнього природного середовища та виробництва екологічно безпечної продукції. Україна має усі передумови для того, щоб перетворитися у головного світового постачальника екологічно чистої продукції. Використовуючи екологічно безпечні як традиційні, так і сучасні аграрні й інші технології, вітчизняні сільськогосподарські виробники можуть органічно вписатися в місцеві екоареали і, відповідно, оптимально використовувати їхні сільськогосподарські ресурси, формувати високопродуктивні та екологічно стійкі агросистеми і агроландшафти.

Поліпшення соціального та економічного становища на селі вимагає, насамперед, здійснення комплексних перетворень в аграрній сфері країни та заходів щодо підготовки сільськогосподарських підприємств та індивідуальних господарств до діяльності в умовах повноцінного функціонування ринку землі, у тому числі:

- розробка дієвих економічних механізмів стимулювання та підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва в ціновій, кредитній, податковій політиці та відповідного інституційного забезпечення;

- удосконалення ринкових механізмів регулювання цін на аграрних ринках, скорочення кількості посередницьких ланок між сільськогосподарським виробником та кінцевим споживачем аграрної продукції;

- посилення антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги, що надаються сільськогосподарським виробникам з метою оптимізації їхніх витрат;

- заохочення, в тому числі з використанням змішаного інвестування, розвитку інфраструктурних елементів аграрного ринку: постачальницько-збутових систем, транспортування сільськогосподарської продукції, засобів нагромадження та зберігання сировини;

- сприяння розвитку малого бізнесу у сферах виробництва та переробки сільськогосподарської продукції;

- сприяння розвитку територіальних підприємницьких мереж у сільських регіонах, орієнтованих на матеріально-технічне забезпечення агропромислового виробництва та переробку, зберігання і збут продукції.

Основною метою державної економічної та соціальної політики щодо села має бути забезпечення комплексного, багатофункціонального розвитку сільських територій, при якому зростає їх роль як просторової сфери не лише для агропромислового виробництва, а й не сільськогосподарських видів діяльності та сприятливого середовища проживання сільського населення.

Висновки. Підсумовуючи викладене слід зазначити, що нині тенденції розвитку сільських територій України, пов'язані в цілому з процесом зміни характеру соціо-еколого-економічної системи в напрямі формування нових виробничих структур в аграрній сфері. Сформовані аграрні виробничі структури як у техніко-технологічному, так і соціально-економічному відношенні не забезпечують раціонального природокористування, екологорівноваженого, сталого розвитку екосистеми, а відтак і ефективного та конкурентоспроможного функціонування АПК. Значимість сільської місцевості для суспільства зростає по мірі актуалізації охорони навколишнього природного середо-

вища та виробництва екологічно чистої продукції.

В межах сільських територій необхідно розвивати насамперед такі інститути й форми організації економічного та соціального життя, які допомагали б забезпечувати нагальні потреби, інтереси переважної частини населення, посилюючи ініціативу знизу та креативний підхід, а також активізувати підприємницьку, організаційну й інноваційну діяльність селян.

Список використаних джерел:

1. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року / електронний ресурс // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>.

2. Малік М.Й. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // - Економіка АПК. – 2010. - № 5. – С. 3-12.

3. Лисенко Л. До визначення поняття «сільська територія» / Л.Лисенко. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

4. Славов В.П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В.П. Славов, О.В. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2007. - №9. – С. 68-71.

5. Якуба К.І. Трудовий потенціал сільських територій / К.І. Якуба // Вісник аграрної науки. – 2007. - № 6. – С. 72-75

6. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. - № 5. – С. 51-58.

Рецензент – к.е.н., доцент Галич О.А.

УДК 338.43.02

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА АЛЬТЕРНАТИВНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Романюк І.А., аспірантка

Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуто проблеми розвитку сільськогосподарського підприємництва та альтернативних видів діяльності сільського населення. Запропоновано умови для подальшого розвитку економіки в цілому, і зокрема, бізнесу в сільських територіях. Обґрунтовано характеристики стратегічних альтернатив розвитку підприємництва. Розроблено рекомендації щодо забезпечення зайнятості сільського населення, адекватні особливостям аграрного виробництва в умовах ринкової трансформації економіки. Запропоновано напрямки державного регулювання зайнятості сільського населення.

The article deals with the problems of agricultural business development and alternative livelihoods of the rural population. Proposed conditions for further economic development in General, and in particular, business in rural areas. Reasonably characteristics of strategic alternatives for the business development. Developed recommendations for the provision of rural employment, adequate to the characteristics of agricultural production in the conditions of market transformation of the economy. The proposed directions of the state regulation of employment of the rural population.

Постановка проблеми. В умовах триваючого спаду сільськогосподарського виробництва і зростаючої у зв'язку з цим на селі безробіття важливого значення набуває розвиток в сільських територіях підприємництва, як у сфері виробництва, так і в сфері послуг. Ця діяльність забезпечує сільському насе-